

OBVODNA POT PO TRŽIČU

ZGODOVINA
Raziskovalna naloga

Avtorici: Naja BUDAU,
Nely SEFERAGIĆ

Mentor: Rok MIŠČEVIČ, prof. soc. in zgo.

Strahinj, 2024

ZAHVALA

Kot prvo bi se radi zahvalili mentorju Roku Miščeviču za podporo pri načrtovanju raziskovalne naloge. Prav tako je zanj poobudo podal, idejo potrdil in naju pri delu usmerjal. Ceniva njegovo pomoč in čas, ki ga nama je namenil.

Iskreno se zahvaljujemo tudi uslužbencem Tržiškega muzeja, predvsem dr. Bojanu Knificu in Sonji Koren Valjavec. Prav onadva sta bila tista, ki sta naju pri iskanju literature usmerila ter naju seznanila s kontaktom, ki nama je pri delu prišel v neizmerno pomoč. Hvaležni sva tudi, da sva lahko preiskali njihov arhiv, kjer sva se s prvo roko spoznali s primarnimi viri, povezanimi z zgodovino kraja in tematiko najine naloge.

Za lektoriranje besedila se toplo zahvaljujemo prof. Špeli Camlek.

Nazadnje bi se zahvalili še predsedniku in ustanovitelju kulturnega in umetniškega društva AMPUS Anžetu Bizjaku za količino podatkov, ki nama jih je posredoval v e-mailu.

I KAZALO VSEBINE

1 UVOD	1
2 TEORETIČNI DEL	2
2.1 Splošno	2
2.2 Tržič in voda	3
2.2.1 Tržiški zmaj	3
2.2.2 Lokacija spuščanja gregorčkov	4
2.2.3 Korito	4
2.2.4 Začetek rak	5
2.2.5 Runo	6
2.2.6 Fužina Germovka	6
2.2.7 Sotočje Tržiške Bistrice in Mošenika	7
2.2.8 Bombažna predilnica in tkalnica	8
2.3 Upravljanje z vodo na primeru usnjarske in čevljarске zadruga Runo	8
2.4 Obrti	9
2.4.1 Železarstvo	9
2.4.2 Kolarstvo	10
2.4.3 Usnjarstvo	10
2.4.4 Čevljarstvo	10
2.4.5 Nogavičarstvo	11
2.4.6 Modrotiskarstvo	12
2.5 Kulturni dogodki	12
2.5.1 Šušarska nedelja	12
2.5.2 Vuč u vodo	13
3 RAZISKOVALNI DEL	14
3.1 Raziskovalno vprašanje	14
3.2 Hipoteza	14
3.3 Metodologija	14
3.1.1 Opis poteka izvedbe	14
3.1.2 Opis postopka zbiranja podatkov	14
3.1.3 Obdelava podatkov	15
4 REZULTATI IN RAZPRAVA	16
5 ZAKLJUČEK	17
6 VIRI IN LITERATURA	18
6.1 Literatura	18
6.2 Arhivski viri	19
6.3. Elektronski viri	19

II KAZALO SLIK

Slika 1: Panorama Tržiča	2
Slika 2: Spust gregorčkov	4
Slika 3: Lokacija spusta gregorčkov	4
Slika 4: Rake	5
Slika 5: Kajže ob Mošeniku	5
Slika 7: Fužina Germovka	7
Slika 6: Germovka	7
Slika 8: Runo	9
Slika 9: Čevljarski mojster Joža Zaplotnik pri delu v Kurnikovi hiši - Šušarska nedelja 1990	13
Slika 10: Gregorjevo, 1935	13

III KAZALO PRILOG

7 PRILOGE	21
7.1 Priloga 1 Brošura	21
7.2 Priloga 2 Zemljevid	22
7.3 Priloga 3 Vodnik.....	23

Povzetek

Raziskovalno nalogo Obvodna pot po Tržiču sva zasnovali z namenom raziskovanja vpliva vode (torej reke Tržiške Bistrice in potoka Mošenika) na mesto Tržič. Zanimali so naju predvsem razlogi za naselitev prvih prebivalcev ob sotočju, demografske spremembe, razvoj obrti in industrije ter kulturna dejavnost prebivalcev. Za lažje raziskovanje sva si postavili raziskovalno vprašanje »Na kakšen način sta Tržiška Bistrica in Mošenik vplivala na razvoj Tržiča?« Po obširnem raziskovanju je bilo očitno, da je voda s svojim tokom privabila obrtnike, med njimi lahko izpostavimo predvsem usnjarje in kovače, tudi gozdarje, za delovanje žag. Kasneje, ob razvoju industrije, pa so jo največ uporabljali kot pogonsko silo. Voda pa je bila dostopna tudi prebivalcem Tržiča, ti so namreč v vodi prali oblačila, se kopali in kot otroci igrali. Vpliv, ki ga imata na utrip mesta Tržiška Bistrica in Mošenik, pa se pokaže tudi v poeziji, o njej sta namreč pisala Tone Pretnar in Vojteh Kurnik.

Ključne besede: voda, zgodovina, Tržič, obrt, razvoj

Abstract

The research task Obvodna pot po Tržiču was undertaken with the aim of exploring the impact of water (i.e. the river Tržiška Bistrica and the Mošenik creek) on the town of Tržič. We were mainly interested in the reasons for the settlement of the first inhabitants at the confluence, demographic changes, the development of crafts and industry, and the cultural activity of the inhabitants. To facilitate our research, we asked ourselves a research question, "In what way did Tržiška Bistrica and Mošenik influence the development of Tržič?". After extensive research, it was clear that the flow of water attracted artisans, among which we can highlight mainly leatherworkers and blacksmiths, as well as foresters, for the operation of sawmills. Later, during the development of industry, water was mainly used as a driving force. Water was also accessible to the residents of Tržič, who washed their clothes, bathed and played in it as children. The influence that Tržiška Bistrica and Mošenik have on the pulse of the city can also be seen in poetry, written by Tone Pretnar and Vojteh Kurnik.

Keywords: water, history, Tržič, craftsmanship, development

1 UVOD

Za temo raziskovalne naloge Obvodna pot po Tržiču na področju zgodovine sva se odločili, saj je služila kot preplet zgodovine, kraja – ki nama je blizu in dobro poznan – ter teme s strokovnega področja, torej voda in upravljanje z njo. Najine ugotovitve in raziskave sva se odločili zbrati ter nazorno predstaviti. Zanimala naju je predvsem raba vode tako v vsakdanjem življenju kot v obrteh in industriji. Pozorni pa sva bili na razlike med izkoriščanjem vode v preteklosti in sedanjosti, pomen vode za današnje Tržičane ter zaton industrije in obrat k turizmu in turistični ponudbi. Tema je v času podnebnih sprememb in skrbnejšega ravnanja z naravo še posebej aktualna, saj služi kot preplet ohranjanja kulture in narave, kar se pokaže tudi v najini nalogi. Med raziskovanjem sva se sklicevali na raziskovalno vprašanje »Na kakšen način sta Tržiška Bistrica in Mošenik vplivala na razvoj Tržiča?« in hipotezo »Ključno sta zaznamovala podobo mesta, njegov gospodarski razvoj in življenje v njem.« Primarno sva se obrnili na metode možganske nevihte, ki nama je pomagala pri načrtovanju naloge, kasneje pa sva večinoma uporabljali analizo in interpretacijo primarnih in sekundarnih virov z metodama deduktivnega in kompilacijskega raziskovanja. Vendar sva med raziskovanjem ugotovili, da je gradivo v povezavi mesta z vodo pomanjkljivo, čeprav je bila voda v delovanju mesta še kako prisotna, v nasprotju pa je zgodovina Tržiča kar obsežno raziskana in zapisana. Kot vir sva uporabili tudi arhivsko gradivo. Cilj raziskave je bil pokazati spremembo, ki jo je prinesel tok vode. V nalogi sva se želeli najbolj posvetiti predvsem raziskavi razvoja mesta Tržič, kako je voda vplivala nanj ter posledice, ki jih je bližina vode s seboj prinesla. Najine ugotovitve o pomenu in vplivu vode pa sva želeli nazorno prikazati tudi na primeru upravljanja z vodo Usnjarske in čevljarke zadruge Runo.

2 TEORETIČNI DEL

2.1 Splošno

Tržič je nastal na mestu, kjer so naravni pogoji (torej sotočje reke Tržiške Bistrice in potoka Mošenika ter obilica naravnih virov) dana možnost za razvoj večje naselbine. (Lipoglavšek-Rakovec, S., in Inštitut za geografijo, 1954, str. 115) Naselje se prvič omenja v kroniki samostana v Stični leta 1261 kot Forum Lubelino ali Trg pod Ljubeljem. Novo naselje, ki stoji na istem mestu kot današnji Tržič, listine imenujejo Neumarktl, kar v dobesečnem prevodu pomeni Novi Tržič. (Mohorič, 1957, str. 5) Vas Tržič je leta 1492 cesar Friderik III. povzdignil v trg – če smo bolj natančni 12. decembra, natanko dva meseca po odkritju Amerike –, oznako trg pa naj bi imel že od leta 1399. Novosti pri pridobitvi pa sta bili le pravica do svobodnega tedenskega sejma in preimenovanje vaščanov v tržane. (Golec, 2020, str. 440–441)

Izrednega pomena za razvoj mesta so bili prometna pot čez Ljubelj, vodna moč in gozdovi. (Knific, 2019, str. 5) Prelaz, ki je služil tako za prometno kot tovarno pot, naj bi bil pomemben že v času Rimljanov, ko je povezoval Emono na slovenski in Virnum na koroški strani. V 14. stoletju je bil čez prelaz utrjen že utečen transport železa in trgovina s soljo. V 16. in 17. stoletju so jo preuredili v vozno cesto, kasneje pa je dobila naziv pomembne tovarniške poti med Dunajem in Trstom. (Knific, 2019, str. 8–9) Z vozarstvom in prevozništvom sta bili neposredno povezani obrti kolarstva (izdelovanja lesenih delov vozov) in kovaštva. Obe sta potrebovali dobrine, ki so jih zagotavljali gozdovi – največkrat za oglje, brez katerega kovači in železarji ne bi mogli izvajati svoje obrti. Prav tako pa so vodne in lesne vire izkoriščali mizarji, žagarji, usnarji itd. (Knific, 2019, str. 5) Za postavitev delavnic, kasneje pa postavitev industrijskih obratov, je bilo najbolj primerno sotočje, saj je tam vodni padec največji, kjer se vodna energija lahko kar najbolje izkoristi. (Lipoglavšek-Rakovec in Inštitut za geografijo, 1954, str. 115) Vodo pa so zbirali tudi kot deževnico, gradili so vodnjake in korita, poglavito pa je bila ključnega pomena za razvoj obrti in industrije. (Lipovec, 2022, str. 94)

Slika 1: Panorama Tržiča (Arhiv Tržiškega muzeja)

2.2 Tržič in voda

Ker je bil pomen vode za razvoj mesta med raziskovanjem vedno bolj očiten, sva se vodi odločili posvetiti učno pot. To sva zasnovali na podlagi pomembnejših znamenitosti (brez katerih ogled mesta ne bi bil smiseln) in točk, ki so imele pomembno vlogo v razvoju Tržiča, ter lokacij z zgodovinsko in kulturno vrednostjo. Najbolj pa naju je seveda zanimala voda, ki predstavlja rdečo nit celotne poti, med zasnovanjem pa sva se primarno osredotočali predvsem nanjo. Pot vodi po 13 lokacijah, je krožna in traja približno uro in pol. Večinoma vodi po centru mesta, del pa tudi po krajši gozdni poti ob rečni strugi. V nadaljevanju so točke na kratko opisane.

2.2.1 Tržiški zmaj

Tržiški zmaj, postavljen nasproti pomembnejšega avtobusnega postajališča, nas še danes spominja na pripovedko o nastanku Tržiča. Hkrati je množično obiskana točka, služi pa tudi kot zbirno mesto za turistične skupine. (A. Bizjak, osebna komunikacija, 5. januar 2024.) Čeprav je znanih pripovedk več in se med seboj močno razlikujejo, so jim skupni zmaj, skalni podor in zasutje naselja. (Zorn in Mrak, 2020, str. 350)

Različica omenjene pripovedke pa se glasi tako: Včasih Tržič ni bil, kjer leži danes, temveč na gori blizu Košute. Tam je na koncu vasi bival kovač Jaka s starim petelinom. Ta petelin je bil slaboten in oguljen, čeprav ga je Jaka dobro krmil. Nekega popoldneva mimo pride stara ženska, za katero Jaka misli, da je čarovnica, in jo poprosi za pomoč. Starka mu za plačilo pove, kako naj ga hrani, ter mu izroči »štupo«, prašek, s katerim naj petelina dnevno potrese, da mu pomaga z rastjo. Petelin je od tedaj vztrajno rasel in postajal vedno bolj srborit. Nekega jutra je pobegnil na vrh Kladiiva in iznesel ogromno jajce. Čez čas se je zaradi sončnega obsevanja iz jajca izlegel zmaj. Zmaj je skakal in sprožil plaz, ki je zasul tako njega kot vas pod njim. Prebivalci vasi so v strahu pobegnili. Pravijo, da so se najpogumnejši ustavili že v dolini (današnjem Tržiču), tisti, ki pa so nadaljevali, so prišli v Kropo. Še danes velja, da je Kropa podobna Tržiču, le da gore tam niso tako visoke. (Povzeto po Žiberna, 2014, str. 12–13 in Dežman, 2001, str. 8–12)

Na prvi vtis pripovedka o nastanku Tržiča nima povezave z vodo, a temu ni tako. V njej se v podobi zmaja srečamo s slovanskim bogom Velesom oz. Volosom, ki je nadzoroval podzemni svet, s tem pa tudi vodo in korenine, ki vodo črpajo za svojo rast. (Knific, 2017a, str. 91) Zmaj v sorodnih zgodbah povzroči poplave, točo in nevihte; skriva se v jezerih. Današnja predvidevanja kažejo, da je zgodba povezana s skalnim podorom z Velikega vrha na Košuti, ki ga je sprožil potres leta 1348. (Zorn in Mrak, 2020, str. 350) Ta potres je na Koroškem povzročil, da se je podrlo del Dobrača, ki je s podornim materialom zasul Ziljo, da je ta počasi poplavila dve vasi.

O Tržiškem zmaju sva imeli edinstveno priložnost govoriti s predsednikom in ustanoviteljem Kulturno umetniškega društva Ampus Anžetom Bizjakom.

Povod za izdelavo zmaja je podala Polona Brodar, nekdanja organizatorica prireditev in lastnica Mestne kavarne. Po prvotni ideji naj bi zgradili kitajskega zmaja, a se g. Bizjaku to ni zdelo primerno. Posledično je zmaja po njegovi zamisli izdelalo društvo samo, lokacijo pa je določila občina. Z izdelavo so pričeli sredi leta 2016, končan pa je bil leto kasneje, avgusta 2017. Izdelan je popolnoma prostovoljno. Tehta okoli 1300 kilogramov, saj je v celoti zgrajen iz jekla. Sestavljen je iz sedmih delov (glava, trup, rep, dve krili in dve nogi), osnovna struktura je iz debelih železnih trakov, za varjenje katerih so porabili okrog 5000 metrov varilne žice. Pri projektu je poleg občine, ki je izdelavo finančno podprla, sodelovalo tudi nekaj domačih tržiških

sponzorjev, kot sta Intec MKD in Športni center Grašca. (A. Bizjak, osebna komunikacija, 5. januar 2024.)

2.2.2 Lokacija spuščanja gregorčkov

Gregorjevo je praznik, ki se praznuje na predvečer godu sv. Gregorja. V Tržiču se je ta praznik povezovalo s čevljarji in običajem, da so prav na ta dan prenehali delati ob umetni svetlobi. Po julijanskem koledarju je bil to prvi pomladni dan, torej 21. marec. Kasneje pa se je po uvedbi gregorijanskega koledarja praznovanje preneslo na 12. marec. V Tržiču vsako leto tako prirejajo turistično prireditev "Vuč u vodo" (luč v vodo), katere del je tudi spust gregorčkov (kot pravijo hiškam in barčicam, v katerih je luč) – vanjo pa se aktivno vključujejo tudi učenci tržiških osnovnih šol in vrtcev s svojimi ličnimi izdelki. (Povzeto po Knific, 2014, str. 17.) Lokacija spuščanja je desni breg Tržiške Bistrice nasproti Kurnikove hiše, znano pa je tudi ime Na skali. (Knific, 2017a, str. 117) Gregorjevo kot praznik je bilo namenjeno tudi čaščenju bogov. Namreč, ljudje so verjeli, da spust ognja po vodi zagotovi vesplošno blaginjo, potrebno pa ga je bilo opravljati vsako leto ob istem času in na enak način. (Knific, 2017a, str. 117) Na krožišču pri Sokolnici imamo zgrajeno tudi čevlarsko Luč na gavge, ki jo je KUD Ampus izdelalo leta 2022. Ima močno simboliko, povezano z vodo in običajem gregorjevo. Opozorimo naj tudi na vlogo vode pri tovrstni luči, saj je ravno ta svetlobo usmerila in ojačala. (A. Bizjak, osebna komunikacija, 5. januar 2024.)

Slika 2: Spust gregorčkov (Arhiv Tržiškega muzeja)

Slika 3: Lokacija spusta gregorčkov Vir: Lasten

2.2.3 Korito

Po Cerkveni ulici do cerkve Marijinega oznanjenja se pot odcepi za Virje. Nasproti hiše št. 7 je korito s pretočno vodo, kjer bomo nekaj več izvedeli o načinu pranja naših prednikov. (Lipovec, 2022, str. 74) Namreč do uvedbe pralnih strojev v 20. stoletju so večinoma prali v skupnih hišnih pralnicah ob vodnjakih, koritih, deloma pa tudi v stanovanjih. Redno pranje je veljalo za eno najbolj napornih hišnih opravil. Postopek je obsegal miljenje, mencanje, namakanje perila v bukovem pepelu, da je ohranilo belo barvo, prekuhanje in splakovanje. Sledila sta še

sušenje in likanje. Pomembno vlogo so imele tudi rake, kamor so prat prihajale tudi ženske iz širšega okolja, vsak pa je imel posebej določeno mesto. Za pomoč pri pranju so čez struge namestili lesene deske, paziti so morali le, da niso prali, medtem ko so iz usnjarn spuščali vodo. Perilo so sušili zunaj, na dvoriščih, balkonih ali terasah. (Knific, 2017b, str. 116–120) Z vodo pa so povezana tudi vraževerja in pregovori. Namreč, Tržičani so posebno moč pripisovali vodi, ki je tekla iz vodnjakov med debelim četrtkom (torej četrtkom pred pustno nedeljo), ko so zavezali zvonove, in veliko soboto, ko so ti spet zapeli. Po pričevanjih se je praznovorno prebivalstvo takrat zbiralo ob vodnjakih, da bi si natočili kar največ vode v svoje posode. (Kragl, 1936, str. 422)

2.2.4 Začetek rak

Prav voda je bila tista, zaradi katere so se kovači, usnjarji, žebjarji, barvarji in tkalci zaradi potreb obrti naseljevali ob rekah, industrija v Tržiču pa je bila že od samega začetka odvisna od Tržiške Bistrice in Mošenika. Da bi to silo čim bolj izkoristili, so po mestu napeljali sistem umetnih jarkov, ki so vodno moč zagotovili čim več uporabnikom. Rake so umetne rečne struge, speljane od levega brega Mošenika po mestu. (Mohorič, 1957, str. 353) Prvotni jarek se je začel na levem bregu Mošenika, kjer je bil zgrajen kamnit jez. Jarek je vodil skozi mesto, kjer se je po 70 metrih odcepil drug jarek, ločena sta bila z zapornico. Tretji jarek je bil od odcepa oddaljen cca. 340 metrov. Ker pa sta pri nizkem vodostaju prva dva jarka porabila večino vode, je bil ta večji del leta prazen. Namen in poraba vode se je od obrata do obrata spreminjala. (Mohorič, 1957, str. 364) Po drugi svetovni vojni so v rake speljali zasilno kanalizacijo in ob pomanjkanju vode je iz njih močno smrdelo. Dotok so uravnavali z zapornicami, sistematično urejanje sistema pa se je začelo šele v letih 1974–1976. (Povzeto po Gašpir, 1995, str. 1) Poleg razvoja usnjarske in kovaške obrti so bile rake zaslužene tudi za izgradnjo mlinov in žag, kasneje tudi elektrarn. (Lipovec, 2022, str. 70)

Slika 4: Rake Vir: Lasten

Slika 5: Kajže ob Mošeniku (Arhiv Tržiškega muzeja)

2.2.5 Runo

Usnjarska in čevljarska zadruga Runo je bila ustanovljena leta 1924. Razlog za njeno ustanovitev so bile zaradi zastarelih postopkov strojenja propadle usnjarne, primanjkovanje usnja ter tuja konkurenca. Prostore so sprva dobili v nekdanjih usnjarskih delavnicah Riharda Mallyja, potem so najeli nekdanje Deuove delavnice na glavnem trgu, leta 1932 pa je zadruga kupila prostore nekdanje tovarne Karla B. Mallyja, kamor so se leto pozneje končno preselili. (Knific, 2015, str. 32) Tovarna je bila postavljena ob Mošeniku, ker so vodo potrebovali za pogon in sam obrat. Pogonsko silo so pridobivali iz štirih turbin, poleg tega pa so imeli še generator za sušenje kože. Lastna električna energija je zadoščala količini proizvodnje, del pa so jo oddajali tudi tovarni čevljev Triglav. (Lipoglavšek-Rakovec, S., in Inštitut za geografijo, 1954, str. 142) Prednost jim je prinesla posebna tehnika strojenja s kromovimi spojinami. Strojenje v jamah je tako nadomestilo hitrejše in učinkovitejše strojenje v macesnovih sodih. Predelovali pa so predvsem kože drobnice, torej ovčine in koznine, pa tudi konjske, goveje in telečje kože. Med okupacijo je bila zadruga del nemškega gospodarstva in je predelovala konjske kože iz Francije in Rusije. Po drugi svetovni vojni, leta 1947, je zadruga prešla pod državni sektor in se kmalu preimenovala v Runo, tovarna usnja Tržič. Tako je precej uspešno obratovala do zadnje krize v usnjarski industriji, ko je leta 1971 začasno, leto kasneje pa dokončno prenehala delovati. V njenih prostorih so nadaljevali s proizvodnjo poliuretanskih podplatov tovarne Peko. (Knific, 2015, str. 32–35)

2.2.6 Fužina Germovka

Za najstarejšo obrt v Tržiču velja železarstvo, prvotni tržiški kovači pa so bili cvekarji in žebjarji. Že od začetka so bile kovačije vezane na uvoz železa od drugod, največ iz Koroške. Najbolj razširjeno je bilo izdelovanje kos, srpov, sekir, lopat in podobnega orodja. V Tržiču smo ločili dve vrsti fužin – kosarnice, kjer so izdelovali le kose in srpe iz švedskih jeklenih palic, in izdelovalnice črnjave, kjer so izdelovali drugo orodje. Za najstarejši kosarnici se štejeta Mantova in Germovka. Nekaj časa so v Tržiču izdelovali tudi bakreno posodo, kotle idr. Na Slapu je bila tudi velika jeklarna, ki pa je v sredini 19. stoletja s svojim delom prenehala. (Kragl, 1936, str. 293) Fužina Germovka je najbolje ohranjena kovaška delavnica v Tržiču, delovati pa je začela že v začetku 14. stoletja in tako velja za eno izmed najstarejših kosarn. Nahaja se v starem kovaško-obrtnem delu mesta ob umetni strugi, po kateri teče potok Mošenik. Fužine so tako lahko s pomočjo vodnega kolesa izkoriščale energijo vodnega toka, ki je poganjal brusne kamne. V uničujočem požaru leta 1811 je zgorela, vendar je bila kasneje prenovljena in je ohranila svoj prvotni videz. Čeprav že od leta 1945 ne deluje več, je odprta za ogled, katerih namen je prikazati zgodovino kovaštva, na ogledu pa še danes lahko vidimo ohranjena stara kurišča, dva kovaška mehova in norec – mehanizirano težko kladiivo. (Žiberna, 2014, str. 28–29)

Slika 6: Germovka (Arhiv Tržiškega muzeja)

Slika 7: Fužina Germovka Vir: Lasten

2.2.7 Sotočje Tržiške Bistrice in Mošenika

Tržič kot mesto se je razvil ob sotočju reke Tržiške Bistrice in potoka Mošenika. Tržiška Bistrica izvira vzhodno pod vrhom Košute. Od tam teče vse do izliva v Savo, na poti pa se ji pridruži število manjših pritokov, kot so Stegovnica, Zalpotok in Dovžanka, šele v Tržiču pa sprejme dotok Mošenika. (Kragl, 1936, str. 3–4) Ta kot potok izvira pri Laibu nad Sv. Ano in od izvira do izliva teče približno 8 kilometrov. (Gašpirc, 1995, str. 1) Mošenik teče po Šentanski dolini, na poti pa se mu pridružijo še Potočnica, Bel potok in Smoleja. (Kragl, 1936, str. 3–4) Ljudje so v preteklosti to vodo uporabljali za različne namene. Zbirali so deževnico, gradili vodnjake in korita ter spreminjali vodotoke za lastne potrebe. Sprva so vodo kot vir energije uporabljali rokodelci s pomočjo vodnih koles, kasneje pa je bila voda nezamenljiva v mehaniziranih obratih in moderni industriji. Nepogrešljiva pa je tudi kot vir električne energije. (Mohorič, 1957, str. 353). To dokazuje elektrarna za razsvetljavo rudnika živega srebra v Podljubelju, ki je bila zgrajena že leta 1893. V kasnejših letih so se elektrarne v Tržiču večinoma gradile za potrebe industrije in gospodarstva in tudi razsvetljavo ulic. (Lipovec, 2022, str. 90) Prvi javni vodovod v Tržiču so zgradili leta 1873. Vodo so do hiš napeljali po lesenih macesnovih cevih. Sistem se ni izkazal za uspešnega, zato so se kljub prepovedi Ljubljane odločili za gradnjo novega vodovoda. Z lastnimi sredstvi so tako zgradili vodni zbiralnik na Ravnah, kasneje pa so nad Ravnami zgradili zajetje, ki je bilo v uporabi več kot pol stoletja. Prvi vodovod z litoželeznimi cevmi je bil zgrajen leta 1904, kmalu se je nanj priključilo 140 hiš. (Lipovec, 2022, str. 94). Mestni vodovod ima trenutno 3 vodohrane in 2 črpališči. (Lipovec, 2022, str. 99)

Tone Pretnar je zapisal:

“Napajata dve vodi isto strugo:
Gozdove, loke, polja vodenita,
V pokrajino izgubljata se drugo
Ob drugem bregu istega korita.
Ljubezni smeh ali sovraštva kugo
Tja nosita, kamor ves čas hitita?”

Odseva v njiju še šepet in slika
Sotočja Bistrice in Mošenika?”
(Pretnar, 2008, 1 odst.)

2.2.8 Bombažna predilnica in tkalnica

Že pred razvojem tkalske industrije so Tržičani za lastne potrebe gojili lan in predli volno, kasneje pa je to obrt v večini nadomestila ustanovitev Bombažne predilnice in tkalnice Glanzmann & Gassner. (Kragl, 1936, str. 310–312) Ta je začela obratovati jeseni 1886. Za potrebe proizvodnje sta lastnika na Mošeniku postavila 4 elektrarne, ki so celotno proizvodnjo pogonjale do leta 1970, ko so del energije prenašali tudi iz zunanjega omrežja. (*MHE b.d.*) BPT je bila prepoznana po urejeni prodaji in kakovosti blaga, predvsem bombaža in posteljnine. Sprva se je proizvodnja usmerila na posteljnino bele barve z vezeninami in čipkami, kasneje so to nadomestile pastelne barve. Korak v takratno sodobnost je predstavljala tiskana posteljnina, največkrat za tisto obdobje poslikana z živahnimi vzorci, najmodernejši vzorce pa je kreiral tudi pariški modni ustvarjalec Pierre Cardin. (Bombažna predilnica in tkalnica (Tržič), 1975, str. 41–48) Proizvodnja tekstila je bila v Tržiču ukinjena leta 2004, od takrat naprej pa je glavna dejavnost družbe BPT proizvodnja zelene električne energije. Vse štiri elektrarne so bile obnovljene med letoma 2004 in 2007, prav tako pa so bile popolnoma avtomatizirane ter zdaj delujejo po najnovejših tehnologijah. (*O BPT b. d.*) Območje BPT ima bogato zgodovinsko in arhitekturno vrednost, katere potencial želijo izkoristiti z novo infrastrukturo, ki bo povezovala preteklost s prihodnostjo. Projekt oživitve območja BPT se zavzema za ohranjanje industrijske in kulturne dediščine, ki bo kot končna celota povezovala nastanitveni, muzejski, obrtno-poslovni in nakupovalni del. (*O Projektu Oživitve Območja BPT b. d.*) Do sedaj so že uredili park z otroškim igriščem in kolesarskim poligonom, v načrtu pa so še poslovno-stanovanjski objekt, tržnica, prireditveni prostori, muzejski depoji in arhivi ter razne sprehajalne in muzejske poti itd. (*Virtualni Ogled 360 b. d.*)

2.3 Upravljanje z vodo na primeru usnjarske in čevljarke zadruge Runo

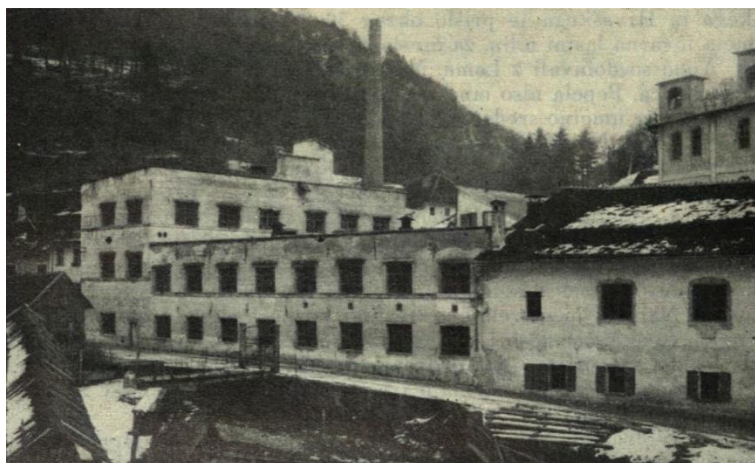
Usnjarska in čevljarška zadruga Runo je leta 1932 prevzela prostore bivše usnjarske tovarne Mally, kar jo je postavilo med rake in strugo potoka Mošenika. (Mohorič, 1957, str. 299) To je bilo za proizvodnjo idealno, saj je bila voda njihov ključni pogonski vir. Energijo so pridobivali iz štirih turbin, poleg tega so imeli še generator za sušenje kože. Lastna električna energija je zadoščala količini proizvodnje, del so jo oddajali tudi tovarni čevljev Triglav. (Lipoglavšek-Rakovec, S., in Inštitut za geografijo, 1954, str. 142) Zaradi uporabe vodnih virov je bila Runo ena izmed vodnih upravičencev potoka. V sklopu združenja so bili 9. 12. 1931 povabljeni na razgovor o razdelitvi stroškov za vzdrževanje. Te so si delili s 15 drugimi upravičenci, med njimi Bombažno predilnico in tkalnico, rodbinami posestnikov Globočnik, Pollak, Pretnar, Ahačič in Mally ter dvema ključavničarjema, mesarjem, mizarjem, fužinarji in kovaškim mojstrom. (ATM, AŠ Runo 2, Seznam vodnih upravičencev)

Vodni upravičenci industrijskih jarkov (torej rak) so se 23. 7. 1938 na občino obrnili s pismom, v katerem so predstavništvo opozorili o nepravilnem odlaganju odpadkov. Lažje odpadke je voda namreč odnašala po strugah do grabelj vodnih naprav, težke predmete pa je puščala na dnu struge, kjer so se akumulirali. Ti so mnogokrat ovirali delovanje tovarn in s tem onemogočali njihovo pravilno delovanje, prav tako pa naj bi škodili gospodarstvu. V pismu upravičenci občino naprošajo, naj prebivalstvu odlaganje odpadkov v vodne struge prepove. (ATM, AŠ Tržič 2, Prošnja za prepoved metanja odpadkov)

Stvari so se zaostrele 25. 2. 1931, ko je bilo zoper tovarni Runo s strani Bombažne predilnice in tkalnice poslana pritožba zaradi spuščanja kemikalij v potok Mošenik. Pritožba je bila poslana Srenjskemu načelstvu v Kranj zaradi domnevnega uničevanja ribjega zaroda, pri predilnici pa je analizo izvedel Higienski zavod v Ljubljani. Runo je Srenjskemu načelniku 17. 3. 1931 v odgovor poslala strokovne podatke o odpadnih vodah, v katerih navaja, da voda ne vsebuje arzenovih spojin, ki bi bile škodljive ribolovu. Prav tako trdijo, da so z uporabo arzenovega sulfida po utemeljeni pritožbi takoj prenehali. (ATM, AŠ, Tržič 2, Prošnja za prepoved metanja odpadkov)

Tovarna Runo pa je med svojim delovanjem sodelovala tudi s prebivalstvom. To se kaže v pismu Josipine pl. Bobersky, ki je tovarno obvestila o popravilu vodnih virov. (ATM, AŠ, Runo 2, Pismo Josipine pl. Bobersky o popravilu vodnih virov)

Arhivski viri, kot so razglednice, zapiski, slike ipd., pridobljeni iz Tržiškega muzeja, pričajo tako o zavedanju občine o vodnih virih in njihovem pomenu ter razsodnim upravljanjem z njimi. Čeprav rake niso več v uporabi, se ob grabljah oz. rešetkah še danes ob večjem deževju nabere odpadni material, ki ga je potrebno odstraniti.

Slika 8: Runo (Mohorič 1957, str. 299)

2.4 Obrti

2.4.1 Železarstvo

Da je bila poleg furmanske obrti zgodaj razvita tudi železarska obrt, dokazujejo rimski votivni oltarji, ki nam povedo, da je pot preko Ljubelja prvotno potekala predvsem zaradi bližnjih nahajališč železove rude. (Lipoglavšek-Rakovec in Inštitut za geografijo, 1954, str. 123) Svojo vlogo so imeli tudi železarji in kovači, ki so bili zaslužni za podkovanje konj in železne dele, mostov in vozov. Rudo so topili v plavžih. O prvem plavžu je ohranjen zapis iz leta 1567, ko je kot njegov lastnik naveden Andrej Petz. Plavž je s svojim delovanjem prenehal leta 1995, vendar ga je kasneje nadomestil drug plavž. Zadnji je svoj plavž postavil Grof Radetzky leta 1813. (Kragl, 1936, str. 292) Vendar se kopanje rude in topilnice niso obnesle in tržiški fužinarji so železo in jeklo kupovali na Koroškem. (Lipoglavšek-Rakovec in Inštitut za geografijo, 1954, str. 129) Železarstvo v Tržiču velja za najstarejšo obrt, ki se je sprva usmerila v žebjarstvo in cvekarstvo, kasneje pa tudi v izdelovanje bakrene posode, kotlov itd. Bolj znana in najbolj razširjena pa je kosarska obrt. (Kragl, 1936, str. 292) Tržiški železarji so častili svetega Lovrenca, za zaščitnike pa so veljali še sv. Florijan, sv. Eligij in Mati božja. Glavni kovaški praznik je bila kovaška nedelja (na nedeljo po svetem Lovrencu), ko so se mojstri z uslužbenci

udeležili bogoslužja in na svojem domu pripravili likof. Popoldne so se zbirali v cehovski oz. zadružni gostilni ali herbergu. (Kragl, 1936, str. 296–298)

2.4.2 Kolarstvo

Kot že prej omenjeno, so imeli kolarji ključno vlogo v gospodarskem razvoju Tržiča zaradi prometne poti čez Ljubelj. »Z ureditvijo cest je postalo vozarstvo oz. furmanstvo glavna oblika prevoza in do izgradnje železnice pomembna gospodarska dejavnost.« (Knific, 2019, str. 16) S povečanjem prometa pa je naraslo tudi število vozov in količina njihove izdelave. Najbolj priljubljeni so bili vozovi z osmi (ali po domače tajslni), lojtrniki, cize, parizarji, zapravljivčki in pošne kočije. Poleg vozov so kolarji izdelovali tudi sani, dele orodij ter druge lesene izdelke. (Knific, 2019, str. 14) Izdelava koles je bilo zahtevno opravilo, pri katerem sta sodelovala kolar in kovač. Osrednji del kolesa je bil pesto, obit s kovinskima obročkoma, ki sta mu zagotavljala oporo. Iz pesta so potekale špice, na katerih je počivalo platišče. To je bilo pogosto obrobljeno s kovinskim obročem, ki je preprečeval obrabo in povezoval obod kolesa. Lesen del je bil največkrat narejen iz jesenovega oz. akacijevega lesa. (Knific, 2019, str. 30–31)

2.4.3 Usnjarstvo

Takratni tržiški usnjarji so bili združeni v usnjarskih zadrugah ali cehih že v zgodnjem novem veku. Cehi so bila združenja, v katerih so delovali obrtniki iz posameznih dejavnosti. (Knific, 2014, str. 13) Prvo natančno dokazilo o proizvodnji usnjarskih izdelkov v Tržiču imamo že iz leta 1788. Večino usnja je bilo strojenega iz ovčjih in kozjih kož. Obrt je skozi leta močno napredovala. Takrat je bilo v Tržiču popisanih 14 usnjarskih mojstrov in 16 delavnic. Število proizvedenih kož je bilo za tisti čas zelo visoko in število delavnic je pričelo naraščati. Primanjkovalo pa jim je delovne sile, zato so nekatere delavnice propadle. Predelano usnje je v Tržiču slovelo po njegovi kakovosti in ličnosti, vendar je bil v 19. stoletju še vedno prisoten stari način predelave usnja. Ta enostaven, a nezdrav način predelave so začeli z žigosanjem, kjer so kože označili s številkami, da so vedeli, čigave so. Sledilo je namakanje, kjer so kože namakali v vodo, da so jih očistili krvi in umazanije. Umite kože so nato obesili in pustili, da so se te odtekle. Nato so jih položili v jame, napolnjene z apnenim mlekom. Tam so jih pustili več tednov oziroma toliko, dokler jim ni odpadla dlaka. Sledilo je spiranje z vodo in odstranjevanje preostale dlake oziroma volne, da so pridobili golic. Nato so golici odstranili mastni del in jo dokončno očistili. Naslednji del predelave je vseboval lubje oz. čreslovino z taninom, ki je kože zmehčalo in jih ojačalo. Kože so ponovno položili v vodo, v katero so dodali pasje in kokošje iztrebke, ki so pomagali pri mehčanju. Na koncu so jih samo še izprali in sušili na sušilnicah. Ker takrat še niso poznali raznih pripomočkov in substanc, ki bi preprečili gnitje in razkrajanje, so bili tako izpostavljeni smradu, kar je vplivalo na njihovo zdravje. V drugi polovici 19. stoletja pa se je uveljavilo strojenje s kromovimi spojinami, ki je proizvodnjo pospešilo. Na delo so hodili v težkih škornjih – štalonarjih –, ki so jih pred mokroto vsaj malo zaščitili z ribjo mastjo – fišmolcem. Nosilo so usnjene predpasnike, reklo se jim je fertahi. Med prvo svetovno vojno je usnjarska obrt dobro uspevala. To obdobje pa se je končalo takoj po vojni, saj so delavnice ena za drugo prenehale obdelovati in tako propadle. Tako je mnogim delavcem pretela nevarnost, da ostanejo brez zaslužka. Na pomoč je priskočil takratni tržiški župan Matija Škerbec, ki je ustanovil usnjarsko zadrugo Runo. Na začetku so imeli le 11 delavcev, to število pa je pred 2. svetovno vojno naraslo na 80. (Knific, 2015, str. 32–33) Med dobo okupacije je Runo sodila pod nemško gospodarstvo. Po 2. svetovni vojni pa je zadruga prišla pod državni sektor in se 19. 6. 1947 preimenovala v Runo, tovarna usnja Tržič. Tovarna je cvetela vse do krize usnjarske industrije. Tako je leta 1971 začasno prenehala delovati, leto kasneje pa z delom dokončno prenehala. V prostorih tovarne je tovarna Peko pričeli s proizvodnjo podplatov. (Knific, 2015, str. 32–33 in Kragl, 1936, str. 298–302)

2.4.4 Čevljarstvo

Tako kot usnjarji so se tudi čevljarji zbirali v zadruga oziroma cehe. Ti so določali pravila izdelovanja in prodaje obutve. Delovnik je potekal od ponedeljka do sobote, ko so vsa naročila dokončali in jih odpeljali v prodajo. (Knific, 2014, str. 13) Da pa bi dodatno zaslužili, so hodili po domovih in popravljali staro obutev ter izdelovali novo. Temu se je reklo, da hodijo v štero. V "štero" so se odpravili že zgodaj zjutraj. S seboj so nosili kneftro, stol in manjši zabojček z orodjem. Knefta je pripomoček, s katerim so si čevlji med delom pritrdili na stegno, da so imeli proste roke. Med orodje so sodili še šila in kopita, dreto, ki so ga uporabljali kot nit za šivanje čevljev, ter cveki, ki so služili za zabijanje podplatov. (Knific, 2014, str. 24) Poznali so dva načina izdelave, in sicer šivalo in klinčano. Pri vsaki so uporabili drugačne pripomočke in tehnike. Razlika med njima je bila, da je bila šivana izdelava popolnoma šivana. Tudi podplat je bil na zgornji del čevlja prišit, pri klinčani izdelavi pa so okvir na podplat pribili z lesenimi klinci, torej cveki. (Knific, 2014, str. 34) Mladi čevljarji vajenci so izobraževanje lahko nadaljevali v tujini, za kar so rekli, da gredo v fremd. Na potovanju so zbirali podpise mojstrov, pri katerih so se izobraževali, ti pa so bili zapisani v vandrovske knjižice. Na začetku je bilo čevljarjev malo, torej ne dovolj, da bi svoje izdelke razširili na širši trg. Ščasoma je število čevljarjev pričelo naraščati, tako da je bila čevljarska delavnica skoraj v vsaki hiši. Svoje delo so opravljali ob čevljarski mizi. Kot vir svetlobe jim je služila Luč na gavge. Tako ime pa zato, ker so bile na lesenem stojalu z usnjenimi jermeni pritrjene steklene krogle, zato na gavge – vislice. Steklene krogle so vsebovale vodo. Na sredini stojala je stala sveča, pozneje petrolejka, ki je skozi steklene krogle svetlobo ojačala in jo usmerjala v naročje čevljarja. Take luči smo v Evropi poznali že v 16. stoletju, ko so jih uporabljali tkalci, sitarji in drugi rokodelci. Okoli leta 1874 pa se je poleg čevljarske obrti pričela razvijati tudi čevljarska industrija. Istega leta se je v Tržiču odprla prva čevljarska tovarna. Tovarna Peko je bila največja in najbolj prepoznavna tovarna obutve v Tržiču. Ustanovil jo je Peter Kozina. Leta 1906 je pričela z lastno proizvodnjo, in sicer v manjši čevljarski delavnici. Čez nekaj let pa bila tovarna zgrajena in čeprav ne obratuje več, lahko zgradbo še vedno najdemo na istem mestu. (Kragl, 1936, str. 304–305, 308) Občina Tržič si je zadala cilj obnoviti degradirana območja, med njimi tudi bivše prostore tovarne Peko, kjer načrtujejo pešpot ob Tržiški Bistrici, svoje prostore pa bi tam dobila tudi Knjižnica dr. Toneta Pretnarja. Prostore bi porabili še za večnamensko dvorano, predvsem za prireditve kulturnih dejavnosti. (Občina Tržič, b. d.)

2.4.5 Nogavičarstvo

Tržič je na Slovenskem veljal za najmočnejše nogavičarsko središče, ta naziv pa je zaznamoval tudi zunanji izgled mesta. Namreč nogavičarji (tudi pletci) naj bi svoje delo sušili na kot nogah oblikovanih deščicah – da so nogavice ohranile obliko –, ki so bile za ta namen postavljene ob zidovih hiš. Sam proces izdelave združuje ročno delo in pletenje na posebnih pripravah, kar je mestu prinašalo precejšen dohodek. Pletli pa so vsi, ženske, otroci in pastirji; nogavice pa so nosili po celem Kranjskem ter še širše po avstro-ogrske monarhiji. Njihovo razširjenost in rabo izpričuje oblačilna opisa Vipavčana in Trnovčana iz leta 1938, ki imata oblečene "svetlo modre volnene nogavice, narejene v obrtno spretnem Tržiču". Zaradi večjega števila nogavičarjev so nogavičarji leta 1729 želeli ustanoviti svojo zadrugo, vendar jim zaradi konkurence nogavičarji v Ljubljani tega niso dopustili. (Knific, 2018, str. 10–12, 15) Zato pa so bili združeni v bratovščino. To pomeni, da so delovali po cehovskih pravilih, vendar niso imeli cehovskega privilegija. Zavetnik tržiških nogavičarjev je bil sv. Janez Nepomuk, ki god praznuje 16. maja. (Knific, 2018, str. 19) Tržiški nogavičarji so bili najbolj prepoznavni po svojih višnjevih nogavicah; višnjeve pa zato, ker naj bi bila višnjeva barva višav, torej modra. (Knific, 2018, str. 15) Poleg modre barve so nogavice barvali še na rdeče in zeleno ali pa so pustili naravno obarvanost volne. Ta učinek so dosegli z naravnimi barvili (kot je indigo), namesto kemičnih spojin pa so za hitrejše zmehčanje vlaken uporabljali urin. (Knific, 2018, str. 30) Nekateri nogavice so imele tudi različne vzorce. Simboličen prikaz najpogostejših je predstavljen v Tržiškem muzeju, za katerega jih je spletla Marija Kurnik, zadnja prebivalka Kurnikove hiše in pletilja. Med njih sodijo smrekica, ribja kost, škofova kapa, pavovo pero, srček in rešetka. (Knific, 2018, str. 32–33) Za zlato obdobje nogavičarstva velja Prešernova

doba, torej prva polovica 19. stoletja, proti koncu le-te pa nogavičarji začnejo propadati, saj se v modi pojavijo dolge hlače, pri katerih nošnja nogavic ni več udarna in enako potrebna. (Knific, 2018, str. 10)

2.4.6 Modrotiskarstvo

Modrotisk je način ročnega tiskanja blaga, pri katerem se uporabi rezerva, lepljiva snov, ki prepreči, da bi se del blaga z vzorcem obarval, ter tako ustvari dvobarvno blago. Tega so barvali z indigom. Indigo je barva, ki se pridobiva iz zelenih listov rastline indigovca. Z njim pa se še danes barva jeans, le da je ta sintetičnega nastanka. (Knific, 2018, str. 58–61) Za tiskanje blaga so potrebovali vzorec, s katerim so na blago nanесли rezervo. Ta je bila izdelana iz kaolina, gumi arabice in drugih snovi. Kjer so nanесли rezervo, je po barvanju blago ostalo belo. Z vzorcem potiskano blago so sušili od 4 do 6 tednov, tega pa so po sušenju potopili v mrzle indigove kopeli. V njih je bila zmes indigo prahu, gašenega apna, vode in železovega vitrola. Po desetih minutah so blago iz kopeli dvignili ter ga po potrebi večkrat potopili, odvisno od tega, kako temen odtenek so želeli (šestkrat do enajstkrat). Ko so blago prvič dvignili iz kopeli, je bilo to zeleno, šele po oksidaciji na zraku je dobilo svojo značilno temno modro barvo. Pobarvanemu blagu so v blagi kemični raztopini izprali rezervo, kislino pa so izpirali še v hladni vodi. Sušili so ga na sušilnih podstrešjih (kakršno je tudi podstrešje Pollakove kajže) ali na prostem. Posušeno blago so gladili in stiskali v mongah. (Video Oskar in Tržiški muzej, 2017) Za razcvet modrotiskarstva v Tržiču sta s svojimi manufakturami pripomogla Jožef Peharc in Gašper Pollak. Razvoj sta pospešila Jožef Peharc st. in Jožef Peharc ml. s posebno tehniko tiskanja blaga – namesto ploskih modelov za nanašanje rezerve sta uporabljala valjčne, tako pa je delo hitrejše. (Knific, 2018, str. 65–69) Modrotiskano blago je bilo priljubljeno v kmečkem okolju, največkrat so ga kot predpasnike za praznje dni nosile ženske. (Knific, 2018, str. 78) Zaradi razvoja tehnologije in sintetičnih barvil je modrotiskarska obrt v drugi polovici 19. stoletja propadla. (Knific, 2018, str. 59) Čeprav se v Sloveniji z modrotiskarstvom ne ukvarjajo več, je to še vedno aktualno v manjših delavnicah v Avstriji, na Češkem, Madžarskem in drugod, še vedno pa je priljubljen vzorec, ki je pod Unescom zaščiten kot del nesnovne kulturne dediščine. (Knific, 2018, str. 80)

2.5 Kulturni dogodki

2.5.1 Šušarska nedelja

Na prvo nedeljo v septembru poteka turistična prireditve, imenovana Šušarska nedelja. V Tržiču je to ena izmed najbolj znanih in obiskanih prireditev. Včasih so jo imenovali tudi Angelska nedelja. Idejo za Šušarsko nedeljo, kot jo poznamo danes, je podal Jože Rakovec, takratni ravnatelj Tržiškega muzeja. Na pobudo turističnega društva je bila prvič organizirana septembra leta 1969. (Knific, 2014, str. 20) Namen prireditve je bil prikaz čevlarske šege iz časov, ko so še ročno izdelovali čevlje. Temelji prireditve pa segajo še bolj nazaj, in sicer v leto 1942, ko je Tržič postal trg in pridobil pravice do prodaje raznih izdelkov na sejmihi. Dandanes Šušarsko nedeljo zajemajo še druge raznorazne športne prireditve, zabavni in kulturni dogodki ter nagradne igre. Na tisti dan so postavljene stojnice, na katerih se vedno lahko kaj kupi. (Žiberna, 2014, str. 71–72)

Slika 9: Čevljarški mojster Joža Zaplotnik pri delu v Kurnikovi hiši - Šušarska nedelja 1990 (Arhiv Tržiškega muzeja)

2.5.2 Vuč u vodo

Gregorjevo praznujemo 12. marca, na god svetega Gregorija, ki je bil v preteklosti s strani Tržičanov čaščen. Na ta dan so prenehali z delom ob umetni svetlobi. Na predvečer so po reki spustili goreče predmete. Sprva so spuščali le kakšen goreč predmet, položen v staro košaro, prelito s smolo, saj je ta zelo dobro gorela. (Žiberna, 2014, str. 76) Tako so oznanjali prihod pomladi in daljšanje dneva. V spomin na ta dogodek Tržičani vsako leto prirejajo turistično prireditev, imenovano "Vuč u vodo" oz. Luč v vodo, katere del je tudi spust gregorčkov po Tržiški Bistrici. Tako imenovani gregorčki so manjše hišice oz. "ladjice", zgrajene iz naravnih materialov, v katerih je svečka (luč). (Knific, 2014, str. 17) Dandanes se dogodka v največjem številu udeležujejo otroci tržiških šol in vrtcev, ki skupaj s svojimi starši izdelujejo gregorčke, narejene iz naravnih materialov. Na predvečer se kolona udeležencev sprehodi skozi staro mestno jedro do Tržiške Bistrice. Tam nato poteka spust gregorčkov (Žiberna, 2014, str. 77)

Slika 10: Gregorjevo, 1935 (Arhiv Tržiškega muzeja)

3 RAZISKOVALNI DEL

3.1 Raziskovalno vprašanje

Za najino raziskovalno nalogo sva si zadali naslednje vprašanje:

Na kakšen način sta Tržiška Bistrica in Mošenik vplivala na razvoj Tržiča?

Glede na zadano vprašanje sva postavili tudi hipotezo.

3.2 Hipoteza

Postavljena hipoteza se je glasila:

Voda je mesto urbanistično zaznamovala, načrtovala je postavitev tako poslovnih kot stanovanjskih objektov in infrastrukture, poskrbela je za gospodarski razvoj in oblikovala življenje meščanov.

3.3 Metodologija

3.1.1 Opis poteka izvedbe

Pred iskanjem gradiva sva izvedli več možganskih neviht (brainstorming), ki so nama pomagale pri načrtovanju naloge in končni določitvi problema ter opredelitvi raziskovalnega vprašanja. Najina prvotna ideja je temeljila na direktni povezavi stroke in zgodovine, namreč želeli sva raziskati razvoj naravovarstva kot strokovne znanosti v Sloveniji. Po globljem razmisleku in posvetovanju z mentorjem sva prišli do ugotovitve, da je ta tema preobsežna, zato sva se usmerili na domač kraj in vodo. Ker je bil najin potek dela zbiranje širše literature o zgodovini mesta, sva se prvo obrnili na knjižnico, kasneje pa sva strokovno pomoč na področju poiskali še v Tržiškem muzeju. Kot vzorec raziskave sva želeli vzeti kar najobsežnejši vzorec, zato tudi razlika v starosti virov, od teh je bilo 19 tiskanih virov, 5 arhivskih virov in 9 elektronskih virov. Izmed tiskanih virov je bilo največ monografij, nekaj člankov ter zbornikov. Izmed elektronskih virov so bile v večini spletne strani, eden izmed njih je avdio-vizualen vir. Vire sva proučevali z metodo kompilacije in deduktivnim raziskovanjem, analizirali pa sva tako primarne kot sekundarne vire. Analizirali in interpretirali sva tudi dosežene rezultate, ki so zbrani v tem poročilu.

3.1.2 Opis postopka zbiranja podatkov

Najin kraj raziskovanja je bila v veliki večini Knjižnica dr. Toneta Pretnarja, bolj natančno oddelek za domoznanstvo v čitalnici, torej Tržič, pod gesli zgodovina, etnologija, društva in splošno. V veliko pomoč nama je bil tudi arhiv Tržiškega muzeja, ki nama je nudil široko izbiro primarnih virov. V arhivu sva poglobljeno iskali dokumente v povezavi z vodo, zato sva se obrnili na arhivsko škatlo obvodnega industrijskega obrata, kot je Runo. Spoznali sva se z načinom ravnanja s primarnimi viri, med katerimi sva zasledili tudi dokumente in članke v nemškem jeziku. Ker je najino znanje nemščine nepopolno, sva za pomoč prosili prof. Barbaro Benedik. Med preiskovanjem arhiva sva naleteli tudi na vire, ki so bili zanimivi za mesto Tržič, vendar niso bili aktualni za najino raziskovalno nalogo, zato teh nisva uporabili. Na področju zgodovine in etnologije nama je bil najobširnejši in zanesljiv vir dr. Bojan Knific s svojimi katalogi *Tržiški šuštarji*, *Usnje vseh barv*, *Kolarska obrt in Kurnikova hiša* ter *Klobčič in nit, stari modni hit*. Celoten pregled je predhodno opisal Viktor Kragl v svojem delu *Zgodovinski drobci župnije Tržič*, obsežno količino podatkov pa sva razbrali tudi iz enega izmed del Mohoričeve trilogije *Zgodovina obrt in industrije v Tržiču*. Tematiko vode je nazorno opisala Irma Lipovec

v svojem delu *Bogastvo tržiških voda*. Kratek povzetek o zgodovini rak je Mateja Gašpirc povzela v *Tehniški spomenik proti muzeju*, geografski pregled občine in mesta pa je ponudila Slava Lipoglavšek-Rakovec s svojim člankom *Tržič: mestna geografija*, ki je bil objavljen v Geografskem zborniku II. Kot zanesljiv vir, ki bi lahko služil še za prihodnje raziskave, je lahko zbornik *Iz zgodovine Tržiča*, ki ga je leta 2020 objavila Zveza zgodovinskih društev Slovenije. Za potrebe raziskovanja bi se lahko obrnili tudi na občino in komunalo. Poleg naštetih načinov pridobivanja podatkov nama je v pomoč prišel tudi splet, s pomočjo katerega sva se seznanili s prihodnjimi načrti razvoja in obnovitve degradiranih območij Tržiča, kot sta BPT in Peko. Zaupali sva spletnim stranem Tržiškega muzeja, Knjižnice dr. Toneta Pretnarja in spletni strani Bombažne predilnice in tkalnice. Podatke o Tržiškem zmaju pa sva pridobili iz prve roke, namreč te nama je preko elektronske pošte posredoval kar društveni ustanovitelj in predsednik Anže Bizjak.

3.1.3 Obdelava podatkov

Podatke sva obdelovali z metodami možganske nevihte, izvedli pa sva tudi analizo in interpretacijo primarnih in sekundarnih virov s kompilacijsko metodo, s katero sva povzeli tuje rezultate in oblikovali lastne zaključke. Najbolj sva uporabljali postopke deduktivnega raziskovanja, kjer sva na temelju obstoječega znanja prišli do konkretnih lastnih zaključkov in novih podatkov oz. odgovorov. S temi sva iskali odgovore na raziskovalno vprašanje in preverjali hipotezo. Nato je sledila analiza rezultatov, ki sva jih potem zapisali in primerjali. Po raziskovanju sva odgovorili na raziskovalno vprašanje ter hipotezo potrdili/zavrgli. Pri obdelavi podatkov iz raznih časovnih obdobj (najstarejši vir je namreč iz leta 1912, najmlajši pa iz leta 2022) sva želeli povezati razlike med preteklostjo in sedanostjo. Vire sva glede na starost med sabo lahko tudi primerjali. To povezavo pa sva direktno predstavili na primeru BPT-ja in Peka, kjer so razne sanacije še v načrtu, bivši industrijski in degradirani območji pa bosta dobili nov namen in izgled.

4 REZULTATI IN RAZPRAVA

Raziskovalno vprašanje »Na kakšen način sta Tržiška Bistrica in Mošenik vplivala na razvoj Tržiča?« je vprašanje odprtega tipa, kar pomeni, da nudi več možnih odgovorov. To so:

1. Voda je mesto urbanistično zaznamovala, načrtala je postavitev tako poslovnih kot stanovanjskih objektov, poskrbela je za gospodarski razvoj od starega veka naprej in oblikovala življenje meščanov. Urbanistično zaznamovanost lahko opazimo v samem izgledu mesta in njegovi podobi, namreč obrtniki so svoje delavnice postavljali ob vodnih virih, stanovanjski objekti pa so bili večinoma v centru mesta. Enako velja za industrijske obrate. Voda je bila ključna za industrijski razvoj mesta, še posebej čevljarke, usnjarske in tkalske industrije. Bila je poglobljena pri procesu strojenja kože, ki so jih uporabljali za izdelovanje čevljev, Bombažna predilnica in tkalnica pa je vodo uporabljala kot vir energije. Čeprav imata Tržiška Bistrica in Mošenik po večini turistično in estetsko vrednost, se še danes uporabljata kot vir zelene energije z mHe.
2. Kot vemo so se obrti najpogostejše razvijale ob vodi, te pa so se tudi dalj časa obdržale in skladno s časom razvijale in posodobljale. Brez prisotnosti in pomembnosti vode, bi se prebivalci polotili drugih dejavnosti, kot sta na primer pašništvo in tkalstvo, ki sta bila sicer v Tržiču razvita, vendar nikoli v enakem obsegu kot obvodne obrti.
3. V mnogih virih je razvidno, da so vodo izrabljali kot pogonsko moč, to pa dokazujejo vodna kolesa (ki so poganjala brusilne kamne železarn, prav tako pa so bila del žag), turbine in elektrarne, prav tako pa so za potrebe obrti po mestu speljali sistem umetnih rečnih strug ali rak, ki so ohranjene še danes, čeprav niso več v uporabi.
4. Pri uporabi vode so pomembno vlogo imele tudi rake, ki so jih za potrebe obrti in industrije speljali po mestu. Tako so omogočili razvoj mesta tudi v oddaljenosti od glavnih vodnih virov.
5. Prav tako je bila voda tista, ki je izoblikovala Dovžanovo sotesko, po kateri je potekala tovarna pot. Brez tovarne poti Tržiča, kot ga poznamo danes, po vsej verjetnosti ne bi bilo.
6. Voda je imela tudi vlogo odrešitelja, saj je prav struga Tržiške Bistrice poskrbela, da se uničujoč požar ni razširil na desni breg mesta.
7. Voda je bila tudi predmet umetniškega ustvarjanja, kar se pokaže v literaturi z zbirko pesmi Toneta Pretnarja z naslovom Sotočje Tržiške Bistrice in Mošenika v 100 slikah in 100 oktavah, o njej pa je nekaj verzov zapisal tudi Vojteh Kurnik.
8. Pomembnost vode se pokaže tudi v praznovanjih, namreč še danes vsako leto simbolično na gregorjevo po vodi spustijo luč.

Na podlagi rezultatov lahko najino hipotezo »Voda je mesto urbanistično zaznamovala, načrtala je postavitev tako poslovnih kot stanovanjskih objektov, poskrbela je za gospodarski razvoj od starega veka naprej in oblikovala življenje meščanov.« **potrdila**. Čeprav so najine metode ustrezale pri potrditvi hipoteze in so se pri odgovoru na vprašanje izkazale za uspešne, bi znanje lahko izpilili z informacijami iz prve roke. Te bi pridobili s pridobivanjem uстных virov, zanimivo pa bi bilo zbrati pričevanja starejših občanov, v obliki zgodb in doživetij. Razliko med zgodovino in sedanostjo bi lahko bolj nazorno nakazali z izvedbo ankete, v kateri bi poizvedovali o poznavanju rak mlajših in starejših Tržičanov. Za potrebe raziskovanja bi se lahko obrnili tudi na občino in komunalo. Tam bi lahko dobili podatke o analizah in stanju vode, ki bi bili zanimivi za naju s strokovnega vidika, prav tako pa bi jih lahko uporabili za primerjavo upravljanja z vodo. Meniva, da pridobljenih informacij ne bi bilo veliko in da te ne bi bile primerne, glede na področje najine raziskovalne naloge.

5 ZAKLJUČEK

Med najinim raziskovanjem sva dognali, da sta oba vodna vira vplivala tako na razvoj obrti in naseljevanje obrtnikov ob vodnih virih, preusmerjanje strug in izgradnjo jarkov oz. speljevanje novih umetnih rečnih strug, prav tako pa sta oblikovala današnjo postavitve mesta. Teoretična in praktična uvoda oba dokazujeta na potrditev hipoteze in ponujata odgovor na vprašanje. Čeprav industrija ni več razvita, kot je bila včasih, in se mesto za dobiček bolj zanaša na turizem, so zametki le-te še vedno prisotni. Izpostaviva lahko podjetje izdelave usnjenih izdelkov Brodi, tovarno z obutvijo ProAlp, ki ima prostore v nekdanjem Peku, natikače Dal ter livarno in galerijo Mebron, kjer izdelujejo razne izdelke iz barvnih kovin, kot so kljuge, ohišja ur, okovja, kipci itd. Za turistično in kulturno ponudbo skrbita predvsem Turističnoinformacijski center (TIC) Tržič in Tržiški muzej. Čeprav sva v smislu raziskovanja dosegli velik napredek, se v času najinega delovanja spoznavali z različnimi vrstami literature, načini navajanja virov, oblikovanja besedila in postavitve nalog, kritičnega razmišljanja in preučevanja arhivskega gradiva, bi lahko za jasnejše in nazornejše rezultate pripravili anketo ali intervju. V okviru teme na področju naravoslovja bi bilo zanimivo izvesti tudi analize vode na različnih lokacijah in jih primerjati s stanjem v preteklosti. Najina raziskovalna naloga pa lahko služi kot gradivo za pripravo učnih poti v povezavi z vodo.

6 VIRI IN LITERATURA

6.1 Literatura

Bombažna predilnica in tkalnica (Tržič). (1975). *BPT - Bombažna predilnica in*

tkalnica Tržič: 90. Ljubljana, Tiskarna Slovenija.

Dežman, V. (2001). *Tržiške zmajske*. Tržič, Tržiški muzej.

Gašpirc, M. (1995). *Tehniški spomenik proti muzeju*. Tržič, Tržiški muzej.

Golec, B. (2020). Trške pravice in avtonomija Tržiča od nastanka trga do srede 19. stoletja. V

Knific, B. (2014). *Tržiški šuštarji*. Tržič, Tržiški muzej.

Knific, B. (2015). *Usnje vseh barv*. Tržič, Tržiški muzej.

Knific, B. (2017a). *Gregorjevo: ko gre luč v vodo in se začne pomlad*. Tržič, Tržiški muzej.

Knific, B. (2017b). *Tržič v besedi in sliki: spomini na prvo polovico in sredino 20. stoletja*.

Tržič, Tržiški muzej.

Knific, B. (2018). *Klobčič in nit, stari modni hit*. Tržič, Tržiški muzej.

Knific, B. (2019). *Kolarska obrt in življenje v Kurnikovi hiši*. Tržič, Tržiški muzej.

Kragl, V. (1936). *Zgodovinski drobci župnije Tržič*. Tržič, Župni urad (Domžale-Groblje:

Misijonska tiskarna).

Lipoglavšek-Rakovec, S., in Inštitut za geografijo. (1954). Tržič: mestna geografija. V

Geografski zbornik II. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Lipovec, I. (2022). *Bogastvo tržiških voda*. Tržič, Društvo upokojencev.

Mohorič, I. (1957). *Zgodovina obrti in industrije v Tržiču*. Ljubljana, Državna založba

Slovenije.

Petek, M., in Petek, M. (1983). *Sto let organiziranega gasilstva v Tržiču*. Tržič,

Požarna skupnost.

Petek, M., in Petek, M. (1988). *Kronika Župnije Tržič: ob 150-letnici posvečenja župne*

cerkve. Tržič, Župnijski urad (Tiskarna Novo mesto).

Pretnar, T. (1992). *V sotočju Bistrice in Mošenika: Tržič v 100 slikah in 100 oktavah* (M.

Mlačnik, Prev.). Radovljica, Didakta.

Žiberna, M. (2014). *Po Tržiču in okolici: turistični vodnik*. Tržič, Občina Tržič.

Zorn, M., in Mrak, I. (2020). Skalni podor z Velikega vrha na Košuti - ljudsko izročilo in zgodovinski dogodek. V M. Preinfalk (Ur.), *Iz zgodovine Tržiča*. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije.

6.2 Arhivski viri

Arhiv tržiškega muzeja, arhivska škatla Runo 2, *Strokovni podatki o odpadnih vodah*

Usnjarske in čevljarske zadruge "Runo" v Tržiču. (7. 3. 1931)

Arhiv tržiškega muzeja, arhivska škatla Runo 2, *Poročilo za občni zbor Gasilske*

prostovoljnega društva tovarne usnja Runo v Tržiču, za delo v posl. letu 1952–53. (1952–53)

Arhiv tržiškega muzeja, arhivska škatla Runo 2, *Vabilo na razgovor vodnih upravičencev na občini. (23. 11. 1931)*

Arhiv tržiškega muzeja, arhivska škatla Runo 2, *Pismo Josipine pl. Bobersky tovarni Runo o popravilu vodnih virov. (6. 6. 1934)*

Arhiv tržiškega muzeja, arhivska škatla Tržič 2, *Prošnja za prepoved metanja odpadkov (23. 7. 1938).*

6.3. Elektronski viri

dr. Tone Pretnar. (b.d.). Knjižnica dr. Toneta Pretnarja. Pridobljeno 23. februar 2024 s

<https://www.knjiznica-trzic.si/dr-tone-pretnar/>

MHE. (b.d.). Na BPT. Pridobljeno 23. februar 2024 s <https://bpt.si/mhe/>

O BPT. (b.d.). Na BPT. Pridobljeno 23. februar 2024 s <https://bpt.si/o-bpt/>

O muzeju. (b.d.). Na Tržiški muzej. Pridobljeno 15. december 2023 s

<https://www.trzisk-muzej.si>

O projektu oživitve območja BPT. (b.d.). Na BPT. Pridobljeno 23. februar 2024 s

<https://bpt.si/dvorisce/>

Občina Tržič. (b.d.). *Razvojni načrt Občine Tržič do leta 2030*. Občina Tržič. Pridobljeno 12.

marec 2024 s <https://www.trzic.si/projekti/razvojni-nacrt-obcine-trzic-do-leta-2030.html>

Pretnarjeve nagrade. (b.d.). Na Knjižnica dr. Toneta Pretnarja. Pridobljeno 23. februar

2024 s <https://www.knjiznica-trzic.si/pretnarjeve-nagrade/>

Virtualni ogled 360. (b.d.). Na BPT. Pridobljeno 23. februar 2024 s

<https://www.bpt.si/projekt/pano/>

Video Oskar in Tržiški muzej. (1. avgust 2017). *Ko oživijo tržiški modrotiskarski modeli*

[Video datoteka.]. Pridobljeno 9. september 2024

<https://youtu.be/EBfcSPFt4Ek?si=bwedopHxT4QqypoU>

7 PRILOGE

7.1 Priloga 1 Brošura

Za potrebo učne poti sva pripravili tudi brošuro, ki naj bi služila kot dodatno gradivo pri obisku učne poti. Še posebej priročna je ob ogledu z vodstvom.

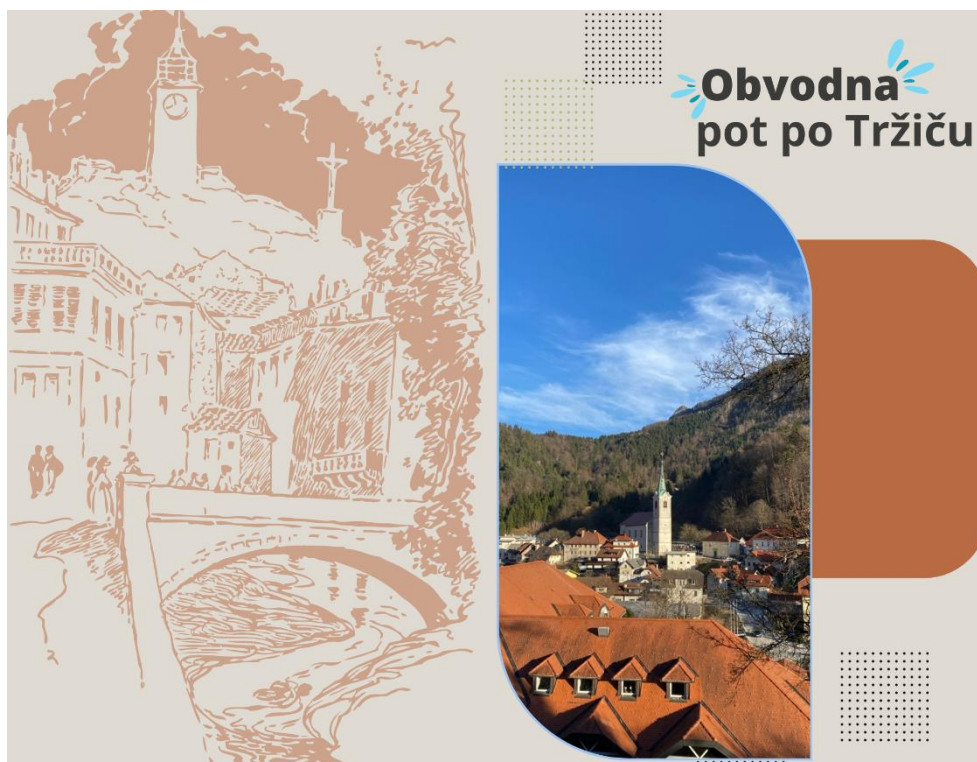
7.2 Priloga 2 Zemljevid

Za potrebo učne poti sva pripravili tudi zemljevid, ki se ponudi obiskovalcem ob začetku vodenja, ne glede na to, ali je v ogled vključeno vodenje ali ne.

7.3 Priloga 3 Vodnik

Za potrebo vodenja sva pripravili tudi vodnik, ki je še posebej priročen v primeru, da vodenje ni omogočeno. Ob slikovnem gradivu je še kratek opis točk.

Tržiški zmaj

Zmaja je po ideji predsednika in ustanovitelja Anžeta Bizjaka izdelalo Kulturno umetniško društvo Ampus. Izdelan je bil avgusta leta 2017. Lokacijo zmaja je določila občina, ki je izdelavo tudi finančno podprla, sodelovali pa so tudi domači sponzorji kot sta Intec MKD in Športni center Grašča.

Dandanes zmaj opominja na pripovedko o nastanku Tržiča in kot množično obiskana točka služi kot zbirno mesto za turistične skupine.

Lokacija spuščanja gregorčkov

Gregorjevo je praznik, ki se praznuje na predvečer godu sv. Gregorja. V Tržiču se je ta praznik povezovalo s čevljarji in običajem, da so prav na ta dan prenehali delati ob umetni svetlobi. Po uvedbi gregorjanskega koledarja se je praznovanje preneslo na 12. marec. V Tržiču vsako leto tako prirejajo turistično prireditev "Vuč u vodo" (luč v vodo), katere del je tudi spust gregorčkov (kot pravijo hiškam in barčicam v katerih je luč).

Na krožišču pri Sokolnici je zgrajena tudi čevljarska Luč na gavge. Ima močno simboliko, povezano z vodo in običajem gregorjevo. Opozarjampa tudi na vlogo vode pri tovrstni luči, saj je ravno ta svetlobo usmerila in ojačala.

Kurnikova hiša

Kurnikova hiša je bila zgrajena v 18. stoletju, ko so po hudem požaru na temeljih pogorele zgradbe postavili novo hišo. Ta je zgrajena v slogu, značilnem za alpski prostor. Posebnost hiše je, da ima dve črni kuhinji. Danes je Kurnikova hiša preurejena v muzej. Hiša ter črni in bela kuhinja so ostale enake, ena izmed sob je preurejena v spominsko sobo Marije Kurnik, druga v spomin kolarju oz. stolarju in pesniku Vojtehu Kurniku.

V Kurnikovi hiši vode več stoletij ni bilo, saj je bil prvi vodovod zgrajen šele leta 1904. Pred tem je bila voda speljana po lesenih žlebovih. Teh prebivalci Kurnikove hiše niso uporabljali, temveč so vodo pridobivali iz vodnjaka, ki je bil nedaleč od hiše ali v koritu na Kurji gasi. Od tam so prinašali vodo, ki so jo potrebovali za pitje, kuhanje, umivanje, čiščenje in drugo.

Korito

Do uvedbe pralnih strojev v 20. stoletju so večinoma prali v skupnih hišnih pralnicah, ob vodnjakih, koritih, deloma pa tudi v stanovanjih. Redno pranje pa je veljalo za eno najbolj napornih hišnih opravil.

Postopek je obsegal miljenje, mencanje, namakanje perila, prekuhavanje in splakovanje. Sledila sta še sušenje in likanje. Pomembno vlogo so imele tudi rake, kamor so pralnice prihajale tudi ženske iz širšega okolja. Za pomoč pri pranju so čez struge namestili lesene deske. Perilo so sušili zunaj na dvoriščih, balkonih ali terasah.

Župnijska cerkev Marijinega oznanjenja

Župnijska cerkev Marijinega oznanjenja stoji nad starim mestnim jedrom Tržiča. Cerkev je bila zgrajena v zgodnjem 19. stoletju. Z župnijsko cerkvijo Marijinega oznanjenja povezujemo tudi praznik Marijino obiskanje, ki ga praznujemo 31. maja. Danes v cerkvi potekajo vsakodnevne maše.

Tržič je prizadelo kar nekaj požarov, najhujši med njimi pa je divjal v noči iz 29. na 30. marec leta 1811. Požar je bil katastrofalen, saj je uničil vsa poslopja na desnem bregu Tržiške Bistrice. Da se podobne nesreče ne bi ponovno dogodile so uvedli protipožarne ukrepe kot so železna vrata na podstrešjih, protipožarni zidovi, ter okna z železnimi polknami - tržiška posebnosti, ki jo vidimo še danes.

Grad Neuhaus

Grad Neuhaus stoji na vzpetini nad Tržičem in ponuja razgled na staro mesto jedro. Ima pestro zgodovino, namreč večkrat je zamenjal lastnike. Ko je leta 1811 grad zgorel, je dal grof Radetzky tam postaviti nov dvorec.

Prav tako je na Pristavi (območju nasproti šolskega poslopja) uredil park. Tam je dal izkopati tudi ribnik, ki pa vode ni držal. Prav tako je dal pogozditi tudi hrib nad Neuhausom, Kamnek, ki je še danes privlačna točka za pohodnike.

Tržiški muzej

Tržiški muzej je bil ustanovljen leta 1964, muzejska dejavnost pa ima v kraju še daljšo tradicijo. Namreč že od leta 1952 deluje muzejsko društvo, ki je skrbelo za zbiranje in razstavljanje gradiva. Sprva so gradivo predstavljali na priložnostnih razstavah, kasneje pa so uredili prostore za stalne razstave.

Poleg Pollakove kajže ima Tržiški muzej pod svojim okriljem še 6 dislociranih enot, to so Kurnikova hiša, galerija Atrij, Paviljon NOB, koncentracijsko taborišče Ljubelj, fužina Germovka in partizanska tehnika Kokrškega odreda. Z muzejem sta bili dobro desetletje v en zavod združeni ljudska univerza in knjižnica. Ob muzeju so še vedno ohranjene rake.

Začetek rak

Prav voda je bila tista, zaradi katere so se kovači, usnjariji, žebjarji, barvarji in tkalci zaradi potreb obrti naseljevali ob rekah, industrija v Tržiču pa je bila že od samega začetka odvisna od Tržiške Bistrice in Mošenika. Da bi to silo čim bolj izkoristili, so po mestu napeljali sistem umetnih jarkov.

Rake so umetne rečne struge, speljane od levega brega Mošenika po mestu. Prvotni jarek je vodil skozi mesto, kjer se je po 70. metrih odcepil drug jarek, ločena sta bila z zapornico. Tretji jarek je bil od odcepa oddaljen cca. 340 metrov, ker pa sta pri nizkem vodostaju prva dva jarka porabila večino vode, je bil ta večji del leta prazen. Poleg razvoja usnjarske in kovaške obrti so bile rake zaslužene tudi za izgradnjo mlinov in žag, kasneje pa tudi elektrarn.

Runo

Usnjarska in čevljarska zadruga Runo je bila ustanovljena leta 1924. Razlog za njeno ustanovitev so bile zaradi zastarelih postopkov strojenja propadle usnjarnje, primankovanje usnja, ter tuja konkurenca. Tovarna je bila postavljena ob Mošeniku, ker so vodo potrebovali za pogon in sam obrat. Pogonsko silo so pridobivali iz štirih turbin, poleg tega pa so imeli še generator za sušenje kože. Prednost jim je prinesla posebna tehnika storjenja s kromovimi spojinami. Strojenje v jamah je tako nadomestilo hitrejše in učinkovitejše strojenje v macesnovih sodih.

Predelovali pa so predvsem kože drobnice, torej ovčine in koznine, pa tudi konjske goveje in telečje kože. Po drugi svetovni vojni, leta 1947 je zadruga prešla v državni sektor in se kmalu preimenovala v Runo, tovarna usnja Tržič. Tako je dokaj uspešno obratovala do leta 1972, ko je dokončno prenehala delovati.

Rojstna hiša Toneta Pretnarja

Literarni zgodovinar, verzolog, prevajalec, polonist, profesor in pesnik, Tone Pretnar je bil rojen 9. avgusta leta 1945 v Ljubljani, odraščal pa je v Tržiču. V otroštvu se spominja predvsem vode, v kateri se je kot otrok rad igral. Po prejemu diplome je njegovo delo temeljilo na prevajanju, pedagoškem delu, znanstveno-raziskovalnem delu, ocenah, analizah, prav tako pa je izdajal lastno poezijo in druga avtorska dela.

Za svoje delo je prejel Sovretovo nagrado, Prešernovo nagrado in plaketo mesta Tržič. Po njem je poimenovana tudi Pretnarjeva nagrada, ki se od leta 2004 vsako leto podeli posameznikom, ki so zaslužni za širjenje slovenske književnosti in jezika po svetu.

Fužina Germovka

Fužina Germovka je najbolje ohranjena kovaška delavnica v Tržiču, delovati pa je začela že v začetku 14. stoletja in tako velja za eno izmed najstarejših kosarn. Nahaja se v starem kovaško-obrtnem delu mesta, ob umetni strugi po kateri teče potok Mošenik. Fužine so tako lahko s pomočjo vodnega kolesa izkoriščale energijo vodnega toka, ki je poganjal brusne kamne.

V uničujočem požaru leta 1811 je zgorela, vendar je bila kasneje prenovljena in je ohranila svoj prvotni videz. Čeprav že od leta 1945 ne deluje več, je odprta za ogled, katerih namen je prikazati zgodovino kovaštva, na ogledu pa še danes lahko vidimo ohranjena stara kurišča, dva kovaška mehova in norec - mehanizirano težko kladivo.

Sotočje Tržiške Bistrice in Mošenika

Mošenik je gorski potok, ki izvira pri Labidu nad Sv. Ano in teče po Šentanski dolini do Tržiča, kjer se izliva v Tržiško Bistrico. Ta izvira pod mejnim grebenom v Karavankah in sprva teče po gozdnati grapi, po dolini, skozi Dovžanovo sotesko do Tržiča. Ima dežno-snežni režim ter je naravna vrednota državnega pomena.

Zato ni presenetljivo, da se je Tržič razvil ob sotočju prav teh. Ljudje so v preteklosti vodo uporabljali za različne namene. Zbirali so deževnico, gradili vodnjake in korita ter za lastne potrebe spreminjali vodotoke. Vodo so do hiš napeljali po lesenih macesnovih cevih. Mestni vodovod ima trenutno 3 vodohrane in 2 črpaljšča.

Bombažna predilnica in tkalnica (BPT)

Je začela obratovati jeseni 1886 in je delovala do leta 2004, ko je bila proizvodnja tekstila v Tržiču ukinjena. Za potrebe proizvodnje sta lastnika na Mošeniku postavila 4 elektrarne, ki so poganjale celotno proizvodnjo. BPT je bila prepoznana po urejeni prodaji in kakovosti blaga, predvsem bombaža in posteljnine.

Območje BPT ima bogato zgodovinsko in arhitekturno vrednost, katere potencial želijo izkoristiti z novo infrastrukturo, ki bo povezovala preteklost s prihodnostjo.

Se vidimo v
Tržiču!

